

نقش چهل سال انقلاب اسلامی در توسعه آموزش های استشرق *

اکبر محمودی**

چکیده

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شمسی، نقطه عطفی در گسترش آموزش استشرق در داخل و خارج از کشور جمهوری اسلامی ایران بوده است. با پیروزی این انقلاب مردمی و دینی در کشوری که دارای اهمیت ویژه‌ای در سطح منطقه و بین الملل است، اذهان و افکار بسیاری از کشورها، ملت‌ها، مراکز و اشخاص را به ماهیت این انقلاب به لحاظ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، علمی، فرهنگی، تمدنی، اخلاقی، تربیتی، حقوقی، دینی، مذهبی و ... معطوف نمود و سبب مطالعات آموزشی و پژوهشی در سطح کمی و کیفی بالایی گردید. از این رو، نوع مطالعات آموزشی و پژوهشی غربیان در زمینه استشرق، تحول زیادی یافت. از سوی دیگر، حکومت و تعامل آن با مراکز و شخصیت‌های فعال مردمی درباره استشرق در ایران، موجب شد تا رایزنی‌ها و روابط بیشتر و بهتری با مستشرقان صورت گیرد و از همین رهگذر منابع معتبر و دست اول بیشتری در اختیار آنان قرار گیرد. ایجاد رشته‌های تخصصی (مانند: قرآن و مستشرقان)، دروس تخصصی، سرفصل‌های مرتبط با استشرق، کرسی‌های استشرق، فرصت‌های مطالعاتی، آموزش‌های کوتاه مدت، جذب دانشجو، اعزام دانشجو و ... راه کارهای مهمی در راستای گسترش آموزش‌های استشرق بوده است. هرچند در ایران، برخی از مراکز حوزوی (مانند: مدرسه عالی قرآن و حدیث، مرکز تخصصی قرآن امام علی ابن ابیطالب علیه السلام)، مرکز آموزش تخصصی تفسیر و علوم قرآن، مؤسسه بین المللی مطالعات اسلامی و حوزه علمیه خواهران) و دانشگاهی (مانند: دانشگاه قرآن و حدیث، دانشگاه تهران، دانشگاه پیام نور، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه باقر العلوم علیه السلام)، دانشگاه معارف اسلامی و دانشگاه اصفهان) به آموزش پیرامون استشرق می‌پردازند؛ ولی نبود یک مرکز علمی مستقل و تخصصی در زمینه استشرق (اعم از آموزشی و پژوهشی) در حوزه و دانشگاه، یکی از مهم‌ترین خلاهای قابل مشاهده در قلمرو استشرق است.

واژگان کلیدی: قرآن، ایران، انقلاب اسلامی، چهل سالگی انقلاب، استشرق، مستشرقان، آموزش استشرق.

*. تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۵/۱ و تاریخ تأیید: ۱۳۹۷/۹/۵.

** . دانش آموخته سطح چهار حوزه علمیه قم و دکترای دانشگاه معارف اسلامی: mahmoodiakbar24@gmail.com

الف) مقدمه

استشراق و خاورپژوهی، یکی از دغدغه‌های اصلی کشورهای جهان به خصوص غرب شده است، به طوری که در حال حاضر، مراکز زیادی در جوامع غربی و غیر غربی به آموزش، پژوهش و مطالعه در زمینه جوامع شرقی و اسلامی می‌پردازند.

حجم زیاد آموزش و پژوهش در این زمینه، نشان از اهمیت و ضرورت این مسأله برای این جوامع دارد، وگرنه آنان این همه منابع انسانی، مالی و زمانی خویش را بیهوده صرف نمی‌کنند.

اهداف اشخاص و مراکز در این زمینه نیز متفاوت است، برخی به جهت اغراض سوء و بعضی به دلیل شناخت حقیقت و کنجکاوای دست به این کار می‌زنند. در هر صورت، شایسته است که سرمایه‌گذاری بیشتری در این حوزه صورت گیرد و منابع بیشتری در اختیار افراد و مراکز حقیقت طلب گذاشته شود تا آگاهی بیشتر و بهتری نسبت به جوامع شرقی و اسلامی داشته باشند.

پیش از بزرگ‌ترین رخداد دینی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی قرن بیستم میلادی در جهان - یعنی پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران - مراکز و اشخاصی به موضوعات و مسائل مرتبط با استشراق می‌پرداختند؛ ولی پس از این رخداد، تحول شگرفی در کمیت و کیفیت فعالیت‌ها و مطالعات مراکز و اشخاص فعال در عرصه استشراق رقم خورد و گستره آن‌ها به اوج خویش رسید، هر چند تا قله صعود، راه زیادی در پیش است و باید گام‌های بیشتر و بهتری را برداشت.

این نوشتار به دلیل چهل سالگی انقلاب اسلامی ایران در بهمن ماه سال ۱۳۹۷ شمسی، بر آن است تا نقش و اثر انقلاب اسلامی ایران در گسترش و ارتقای کمی و کیفی مراکز آموزشی فعال در عرصه استشراق در داخل و خارج از کشور جمهوری اسلامی ایران را مورد تحلیل و بررسی علمی قرار دهد.

ب) مفهوم‌شناسی استشراق

کلمه «استشراق» واژه‌ای عربی است که مصدر باب ثلاثی مزید «استفعال» بوده و ریشه اصلی آن، «شرق» است. «شرق» نیز یکی از چهار جهت اصلی (شمال، جنوب، شرق، غرب) در جغرافیا به شمار می‌رود که در زبان فارسی به آن، «خاور» گفته می‌شود (معین، فرهنگ فارسی، ۱۳۷۱: ۲/۲۰۳۹).

به بخشی از کره زمین که در قسمت شرقی نصف النهار گرینویچ قرار دارد (مجموعه کشورهای قاره آسیا) شرق گفته می‌شود (انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ۱۳۵۲: ۵/۴۴۸۲). نصف النهار

گرینویچ (نصف النهار مبدأ یا نیمروز گرینویچ) به خط طولی زمین گفته می‌شود که از رصدخانه سلطنتی گرینویچ در شهر لندن عبور می‌کند. طول جغرافیایی آن به عنوان طول جغرافیایی صفر تعریف شده است. این خط فرضی که شرق و غرب را از هم جدا می‌کند، به عنوان نقطه مبدأ در جهت‌یابی بر روی کره زمین به شمار می‌رود و پایه‌ای برای اندازه‌گیری زمان به حساب می‌آید و همه نقاط مناطق زمانی طبق نقطه صفر طول جغرافیایی بنیان گذاشته شده‌اند. این نصف النهار از قطب شمال شروع شده و با عبور از کشورهای بریتانیا، فرانسه، اسپانیا، الجزایر، مالی، بوركینافاسو، توگو، غنا و سرزمین شهبانو ماود در جنوبگان به قطب جنوب پایان می‌یابد (بدیعی، جغرافیای مفصل ایران، ۱۳۶۲: ۱/۱۱).

کلمه «استشراق» نیز با توجه به همین معنا، در میان دانشمندان استعمال می‌شود. این واژه، معادل شرق‌شناسی و شرق‌پژوهی (خاورشناسی و خاورپژوهشی) است (دهخدا، لغت‌نامه، ۱۳۷۷: ۲/۲۱۵۲؛ انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ۱۳۸۲: ۵/۴۴۸۲) و به مجموعه‌ای از تحقیقات و مطالعات غربیان یا شرقیان تحت کنترل آن‌ها درباره منطقه شرق، تاریخ، جغرافیا، کشورها، ملت‌ها، نژادها، زبان‌ها، حکومت‌ها، ادیان، مذاهب، آداب، رسوم، علوم، فرهنگ‌ها، تمدن‌ها، سبک‌های زندگی و دیگر امور مرتبط با آن‌ها اطلاق می‌شود.

همچنین به علومی که درباره این نوع از تحقیقات و مطالعات، پژوهش، تدوین، تدریس و تحصیل می‌شوند، دانش‌های استشرافی می‌گویند.

بررسی مقوله استشراف را می‌توان در حوزه‌های مراکز علمی (اعم از آموزشی و پژوهشی)، فعالیت‌های علمی (اعم از همایش‌ها، کنفرانس‌ها، کنگره‌ها، نشست‌ها، میزگردها، رایزنی‌ها و ...) آثار علمی (اعم از کتاب، پایان‌نامه، رساله، مقاله، بولتن، پروژه و ...) و ... مورد تحلیل و بررسی قرار داد که در این نوشتار علمی - به جهت محدودیت گنجایش - تنها به بررسی مراکز آموزشی متعلق به جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با استشراف پرداخته می‌شود.

ج) تعامل انقلاب اسلامی با کشورهای خارجی در استشراف

کشور جمهوری اسلامی ایران از آغاز انقلاب اسلامی تاکنون، سیاست گفتمان، رایزنی، تبلیغ، ترویج و همکاری در زمینه روابط با کشورهای خارجی را در پیش گرفته و در ضمن این چهل سالی که از انقلاب اسلامی ایران می‌گذرد، از این رهگذر، نتایج و فواید پر بار و مهمی در داخل و خارج از کشور به دست آمده است.

ایده بنیانگذار جمهوری اسلام ایران: «حضرت آیت الله العظمی امام سید روح الله موسوی خمینی» (قدس سره) این بود که باید انقلاب اسلامی ایران به سراسر جهان صادر شود (موسوی خمینی، صحیفه امام خمینی (قدس سره)، ۱۳۷۹: ۱۳ / ۹۰).

رهبری معظم انقلاب اسلامی ایران: «حضرت آیت الله العظمی سید علی حسینی خامنه‌ای» (مد ظله) نیز - که شاگرد برجسته «امام خمینی» (قدس سره) است - در توضیح مراد از سخن «امام خمینی» (قدس سره) فرموده که مقصود، صادر کردن انقلاب به سبک استعمارگران و به شکل سیاسی، نظامی و امنیتی نیست؛ بلکه مراد، صدور فرهنگ، تمدن، مفاهیم، معارف، ارزش‌ها و احکام قرآنی و اسلامی است (www.icro.ir).

نوع برخورد معتدلانه و تعامل‌گونه جمهوری اسلامی ایران با سایر کشورها، توانسته اشخاص و مراکز شرق پژوه، اسلام‌پژوه و شیعه‌پژوه زیادی را به سوی افکار، عقاید، فرهنگ، تمدن و سبک زندگی ملت جمهوری اسلامی ایران جلب نماید و سبب گشودن درب‌های بزرگ مطالعات و تحقیقات استشرافی شود.

(د) نقش کلیدی انقلاب اسلامی در گسترش آموزش استشراق

به جرأت و با قاطعیت می‌توان گفت که اگر انقلاب اسلامی ایران نبود، مراکز، رشته‌ها، گرایش‌ها، دروس و سرفصل‌های مرتبط با آموزش استشراق به این صورت و با این کیفیت و کمیت، رشد و توسعه نمی‌یافتند.

همراهی حکومت و دولت با مراکز آموزشی توانسته بستر مناسب را جهت رونق و پویایی مباحث مربوط به استشراق فراهم سازد و در همین فرصت، فعالیت‌های علمی، آموزشی و پژوهشی فراوانی صورت گیرد.

تأسیس سازمان‌ها و نهادهایی - مانند سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مجمع جهانی اهل بیت (علیهم‌السلام)، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی و جامعة المصطفی العالمیه - از سوی حکومت در کشور ایران، راه‌های رویش و گسترش مباحث و آموزش استشراق را به مراتب هموار کرده است. از سوی دیگر کمک حکومت و دولت در ارتباط‌گیری با جوامع و کشورهای خارجی و دعوت آنان به کشور ایران و همچنین رفتن ایرانیان به کشورهای خارجی، سبب شده تا فاصله میان مستشرقان و ایرانیان کم شود و با هم داد و ستد علمی، آموزشی و پژوهشی داشته باشند و از نظرات، دیدگاه‌ها و آثار هم آشنا شوند و بهتر و بیشتر بتوانند پیرامون استشراق و مسائل مرتبط با آن، فعالیت کنند.

ه) تاریخچه اجمالی توسعه آموزش استشرق در چهل سال انقلاب اسلامی

تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مباحث مرتبط با استشرق در مراکز آموزشی کشور ایران، نمود قابل مشاهده‌ای نداشت؛ ولی اندکی پس از انقلاب، ریشه‌های این مباحث در دروس مراکز آموزشی نفوذ کرد.

در مرحله آغازین، برخی از متون نوشته شده توسط مستشرقان - از جمله: مقاله‌ها، کتاب‌ها، دائرةالمعارف‌ها، بولتن‌ها و ... - در کلاس‌های دروس زبان تخصصی در مقاطع: کارشناسی، کارشناسی ارشد دکترای تخصصی، ترجمه، تحلیل و نقد می‌شد؛ مانند: «قرائت متون تاریخ به زبان خارجی»، «زبان خارجی با تکیه بر ترجمه متون تاریخی» (www.literature.iauctb.ac.ir)، «زبان تخصصی انگلیسی»، «متون تخصصی انگلیسی» (www.qhu.ac.ir)، «زبان تخصصی قرآن و حدیث» (www.isu.ac.ir) و ...

در مرتبه بعدی در برخی از سرفصل‌های دروس عمومی یا تخصصی این مراکز علمی، مباحث مرتبط با استشرق گنجانده شد؛ مثل درس «شیعه در نگاه دیگران» که یکی از سرفصل‌های اصلی آن، «شیعه در نزد مستشرقین» است (www.osoool.ac.ir; www.rahpooyan.ac.ir) و مثل درس «بررسی آراء و نظرات جدید در حوزه قرآن و حدیث» که در آن، سرفصلی با عنوان «معرفی قرآن‌پژوهان و حدیث‌پژوهان معاصر و آثار آن‌ها» وجود دارد و دارای دوزیرسرفصل با عنوان «مستشرقان» و «مسلمانان» است (www.osoool.ac.ir) و مثل درس «نقد و بررسی آرای معاصران درباره قرآن» که در آن، سرفصلی با عنوان «مستشرقان» وجود دارد (www.qhu.ac.ir).

به مرور زمان، بعضی از عناوین دروس توسط مراکز حوزوی و دانشگاهی در همین زمینه تدوین و تهیه شد؛ مانند دروس «بررسی ترجمه‌های قرآن مستشرقان»، «قصص قرآن و مستشرقان»، «دوره‌ها و مکاتب استشرق»، «بررسی آثار قرآنی مستشرقان»، «اعجاز قرآن و مستشرقان» (www.quran.imam.miu.ac.ir)، «تاریخ اسلام و مستشرقان»، «مستشرقان و تاریخ اهل بیت (علیهم‌السلام)»، «قرآن و مستشرقان»، «حدیث و مستشرقان»، «نقد آرای مستشرقان در رابطه با سنت»، «نقد آثار مستشرقان»، «مستشرقان و کلام»، «نقش تمدن و فرهنگ اسلامی در مغرب زمین و آثار مستشرقان»، «نقد و بررسی دیدگاه مستشرقان درباره اهل بیت (علیهم‌السلام)»، «مستشرقان و اهل بیت (علیهم‌السلام)»، «قرآن و مستشرقان» (www.miu.ac.ir)، «مستشرقان و قرائات» (www.quran.imam.miu.ac.ir)، «مهدویت و استشرق» (www.tarikh.imam.miu.ir)، «تشیع در آثار مستشرقان» (www.iri.dte.ir; www.pnu.ac.ir)، «استشرق و امام‌شناسی» (www.ahl.ui.ac.ir) «قرآن و شبهات مستشرقان» (www.theology.umz.ac.ir)، «نقد و بررسی آرای معاصران

(خاورشناسان و غیر خاورشناسان) درباره قرآن» (www.theology.umz.ac.ir)، «اسلام‌شناسی در غرب» (www.sbu.ac.ir)، «بررسی و نقد دیدگاه‌های مستشرقان» (www.isu.ac.ir) و «تاریخ استشراق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» (www.quran.msrt.ir).

در مرحله بعدی، رشته‌هایی در این زمینه در نظر گرفته و به تصویب رسانده شد؛ مانند رشته «قرآن و مستشرقان» که برای اولین بار مجوز آن توسط مدرسه عالی قرآن و حدیث وابسته به جامعه المصطفی‌العالمیه در شهر قم از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دریافت شد. این رشته دارای سه گرایش با عناوین: «معارف قرآن»، «علوم قرآن» و «مبانی و اصول قرآنی شیعه» است (www.quran.imam.miu.ac.ir).

گام بعدی، تأسیس یک مرکز علمی مستقل در زمینه استشراق است که تا کنون تحقق نیافته و با توجه به میزان گسترده معلومات و اطلاعات در این باره، شایسته است که مراکز آموزشی و پژوهشی جداگانه‌ای درباره استشراق و شاخه‌های آن، راه‌اندازی شود.

(و) نقش جامعه المصطفی‌العالمیه در توسعه آموزش استشراق

جامعه المصطفی‌العالمیه، نهادی غیر دولتی، علمی و بین‌المللی با هویت حوزوی است که به گسترش علوم اسلامی، انسانی و اجتماعی با رویکرد آموزشی، پژوهشی و تربیتی در سراسر جهان اهتمام دارد و انبوهی از داوطلبان را از سراسر گیتی تحت پوشش قرار داده و فرصت کم‌نظیری برای تشنگان زلال معارف اسلامی و هدایت قرآنی در سراسر جهان فراهم می‌آورد تا ضمن تربیت مجتهدان و عالمان پارسا و متعهد، به تبیین، تولید و تعمیق اندیشه‌های اسلامی و نشر و ترویج اسلام ناب محمدی همت گمارد (www.miu.ac.ir).

این نهاد حوزوی در سال ۱۳۸۶ شمسی با تلفیق «سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور» و «مرکز جهانی علوم اسلامی» با دستور رهبری معظم انقلاب اسلامی ایران: «حضرت آیت الله العظمی سید علی حسینی خامنه‌ای» (مد ظله العالی) تشکیل شده و توسط هیئت امناء و زیر نظر دفتر رهبری معظم انقلاب اسلامی اداره می‌شود (www.miu.ac.ir).

مرکز جهانی علوم اسلامی در شهریور سال ۱۳۵۸ شمسی تأسیس گردید و سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور نیز در سال ۱۳۷۰ شمسی تأسیس شد و به مرور زمان در بیش از ۴۵ کشور جهان ایجاد شده بود. این دو مرکز با دستور مقام معظم رهبری «حضرت آیت الله العظمی سید علی حسینی خامنه‌ای» (مد ظله العالی) در تاریخ ۲۸ آذر سال ۱۳۸۶ شمسی، به یک نهاد جدید با نام «جامعه المصطفی‌العالمیه» تبدیل شدند (www.miu.ac.ir).

این مرکز علمی، بسترهای زیادی را برای آموزش در حوزه استشرق در سراسر جهان فراهم آورده و حتی منجر به اسلام آوردن بسیاری از مستشرقان شده است.

دانشگاه مجازی المصطفی، پژوهشگاه بین المللی المصطفی، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی، مؤسسه فرصت های مطالعاتی حکمت، مؤسسه زبان و فرهنگ شناسی، مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی، مجتمع آموزش عالی امام خمینی (قدس سره)، مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی، مجتمع آموزش عالی فقه و اصول، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، مجتمع آموزش عالی مشهد، مجتمع آموزش عالی تهران و البرز، نمایندگی افغانستان، نمایندگی پاکستان، نمایندگی گرگان، نمایندگی اصفهان و ... از جمله مهم ترین زیر مجموعه های جامعه المصطفی العالمیه به شمار می روند که هر کدام سهمی بزرگ در گسترش آموزش در عرصه خاورپژوهی دارند.

در گرایش «تاریخ اسلام» از رشته «فقه و معارف اسلامی (فقه و تاریخ اسلام)» در مقطع کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی از جامعه المصطفی العالمیه، دو واحد تخصصی با عنوان «تاریخ اسلام و مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

همچنین در گرایش «تاریخ اسلام» از رشته «فقه و معارف اسلامی (فقه و تاریخ اسلام)» در مقطع سطح چهار، دو واحد تخصصی با عنوان «مستشرقان و تاریخ اهل بیت (علیهم السلام)» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در گرایش «قرآن» از رشته «فقه و معارف اسلامی (فقه و قرآن)» در مقطع کارشناسی ارشد و سطح چهار نیز دو واحد تخصصی با عنوان «قرآن و مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

همچنین در گرایش «حدیث» از رشته «فقه و معارف اسلامی (فقه و حدیث)» در مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی با عنوان «حدیث و مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

۳۹ در رشته «علوم حدیث تطبیقی» از مقطع سطح چهار نیز دو واحد تخصصی با عنوان «نقد آرای مستشرقان در رابطه با سنت» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در رشته «علوم و فنون قرائات» از مقطع سطح چهار، درس «مستشرقان و قرائات» در دو واحد تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در رشته «تاریخ تشیع» از مقطع دکترای تخصصی نیز دو واحد تخصصی با عنوان «نقد آثار مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

همچنین در رشته «تاریخ اهل بیت (ع)» در مقطع دکترای تخصصی و سطح چهار، دو واحد تخصصی با عنوان «نقد آثار مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در رشته «مطالعات تطبیقی کلامی اهل بیت (ع) و اهل سنت با تأکید بر سلفیه» در مقطع سطح چهار، دو واحد تخصصی با عنوان «مستشرقان و کلام» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در رشته «تاریخ تمدن اسلامی» از مقطع کارشناسی ارشد نیز دو واحد تخصصی با عنوان «نقش تمدن و فرهنگ اسلامی در مغرب زمین و آثار مستشرقان» در ۳۲ واحد تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

همچنین در رشته «اهل بیت شناسی» از مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی با عنوان «نقد و بررسی دیدگاه مستشرقان درباره اهل بیت (ع)» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در رشته «اهل بیت شناسی» از مقطع سطح چهار نیز دو واحد تخصصی با عنوان «مستشرقان و اهل بیت (ع)» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در رشته «ادبیات قرآنی» از مقطع کارشناسی ارشد نیز دو واحد با عنوان «قرآن و مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می شود (www.miu.ac.ir).

در واحدهای آموزشی گروه تاریخ اسلام از مجتمع آموزش عالی امام خمینی (قدس سره)، درسی با عنوان «مهدویت و استشراق» تدریس می شود (www.tarikh.imam.miu.ir).

جامعة المصطفی در خارج از کشور ایران نیز به توسعه آموزش استشراق پرداخته است. کالج اسلامی لندن، یکی از شعبه های فعال جامعة المصطفی در این زمینه است که در سال ۱۹۹۸ میلادی توسط مرحوم «حجت الإسلام و المسلمین دکتر محمدجعفر علمی» در شهر لندن از کشور انگلیس تأسیس شده که در دل آن، حوزه علمیه انگلیس نیز جای داده شده و هم اکنون این حوزه توسط «حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدعلی شمالی» اداره می شود (www.islamic-college.ac.uk).

در مقطع کارشناسی ارشد در این کالج، درس «اسلام و غرب» تدریس می شود که به تحقیقات و مطالعات غربیان و مستشرقان در زمینه اسلام و مسلمانان می پردازد (www.islamic-college.ac.uk).

جامعة المصطفی العالمیه با ابزارهایی مانند فرصت مطالعاتی و آموزش های کوتاه مدت، نقش مهمی در آشنایی و آموزش غربیان و مستشرقان پیرامون شرق و امور مربوط به آن داشته است.

ز) نقش مدرسه عالی قرآن و حدیث در آموزش استشراق

مدرسه عالی قرآن و حدیث، یکی از مدارس فعال در مجتمع آموزش عالی امام خمینی (قدس سره) در شهر مقدس قم است که زیر نظر جامعه المصطفی العالمیه قرار دارد.

این مدرسه ابتدا به عنوان گروه قرآن و حدیث در سال ۱۳۷۸ شمسی با ریاست «حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی» (زید عزه) آغاز به کار کرد و سپس در سال ۱۳۸۸ شمسی به مدرسه تبدیل شده و الان با کوشش مسئولان این مدرسه، مجوز تبدیل شدن به مجتمع عالی را نیز دریافت کرده است (www.quran.imam.miu.ac.ir).

در کشور جمهوری اسلامی ایران، برای اولین بار، مجوز تأسیس و تدریس رشته «قرآن و مستشرقان»، توسط این مدرسه از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دریافت شده و در مقطع دکترای تخصصی از میان طلاب خارجی و ایرانی دانشجوی پذیرش شده است (www.quran.imam.miu.ac.ir).

این رشته درسی، دارای گرایش‌های سه‌گانه: «معارف قرآن»، «علوم قرآن» و «مبانی و اصول قرآنی شیعه» است (www.quran.imam.miu.ac.ir).

در این رشته در سه گرایش، دو واحد درسی با عنوان «بررسی ترجمه‌های قرآن مستشرقان»، دو واحد درسی با عنوان «قصص قرآن و مستشرقان»، دو واحد درسی با عنوان «دوره‌ها و مکاتب استشراق»، دو واحد درسی با عنوان «بررسی آثار قرآنی مستشرقان» و دو واحد درسی با عنوان «اعجاز قرآن و مستشرقان» و «زبان تخصصی (۱)» و «زبان تخصصی (۲)» و دو واحد درسی با عنوان «قوانین قرآن از نگاه مستشرقان» و ... تدریس می‌شود (www.quran.imam.miu.ac.ir).

در مرداد سال ۱۳۹۷ شمسی، از اولین رساله دکترای این رشته با عنوان «جریان‌شناسی قرآن‌پژوهی مستشرقان آلمان (با تأکید بر تطور، مناهج و دیدگاه‌های قرآنی مبتنی بر آن‌ها)» (المدرسة الاستشراقية الألمانية في الدراسات القرآنية مع التأكيد على التطور والمناهج والمواضيع القرآنية التي ركزت عليها) توسط «آقای حیدر ساعدی» از کشور عراق و با راهنمایی «حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدحسن زمانی»، مشاوره «حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدجواد اسکندرلو» و داوری «حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی» و «حجت الاسلام و المسلمین دکتر اکبر محمودی» و «دکتر کریمی نیا» و به زبان عربی دفاع شده است.

در رشته «تفسیر و علوم قرآن» از مقطع کارشناسی ارشد در این مدرسه، دو واحد درسی با عنوان «قرآن و مستشرقان» تدریس می‌شود (www.quran.imam.miu.ac.ir).

همچنین در رشته «علوم حدیث» از مقطع کارشناسی ارشد در این مدرسه، دو واحد درسی با عنوان «حدیث و مستشرقان» تدریس می‌شود (www.quran.imam.miu.ac.ir).
 همچنین براساس بخش نامه جدید ابلاغ شده در سال ۱۳۹۵ شمسی، در مقطع کارشناسی از این مدرسه، در رشته علوم قرآن و حدیث (مجموعه اختیاری مطالعات قرآن)، درس «تاریخ استشراق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» در دو واحد تدریس می‌شود (www.miu.ac.ir).
 در رشته «علوم حدیث تطبیقی» از سطح چهار در این مدرسه، درس «نقد آرای مستشرقان در رابطه با سنت» در دو واحد تدریس می‌شود (www.quran.imam.miu.ac.ir).
 در رشته «علوم و فنون قرائت» از مقطع سطح چهار، درس «مستشرقان و قرائت» در دو واحد تدریس می‌شود (www.quran.imam.miu.ac.ir).

مجله علمی - ترویجی و (ISC) با عنوان «قرآن پژوهی خاورشناسان (قرآن و مستشرقان)» در این مدرسه با صاحب امتیازی مجتمع آموزش عالی امام خمینی (قدس سره) و همکاری مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی علیه السلام و با مدیر مسؤولی «حجت الاسلام والمسلمین حسین علوی مهر» و سردبیری «حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی» به شماره ۵۰۸۶/۱۲۴ در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ثبت شده و شماره اول آن در پاییز و زمستان سال ۱۳۸۵ شمسی، به زبان فارسی، چاپ و منتشر شده و هنوز ادامه دارد (www.qkh.journals.miu.ac.ir).
 همایش بین المللی قرآن و مستشرقان نیز توسط این مدرسه در ۲۱ اسفند ماه سال ۱۳۹۱ شمسی در مجتمع آموزش عالی امام خمینی (قدس سره) در شهر مقدس قم برگزار شد (جمعی از مؤلفان، مجموعه مقالات همایش بین المللی قرآن و مستشرقان، ۱۳۹۱: ۳/۱).

ح) مرکز تخصصی قرآن امام علی بن ابیطالب علیه السلام و آموزش استشراق

برای اولین بار در طول تاریخ حوزه علمیه، مرکزی تخصصی برای آموزش رشته «قرآن و مستشرقان» در سال ۱۳۹۷ شمسی با مجوز رسمی شورای گسترش حوزه علمیه قم ایجاد شده است. این مرکز که با عنوان «مرکز تخصصی قرآن امام علی بن ابی طالب علیه السلام» شناخته می‌شود، توسط «حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی» و با همکاری جمعی از فضلا و دانشمندان حوزه علمیه قم تأسیس شده و در دو رشته: «قرآن و مستشرقان» و «قرآن و علوم» از میان طلاب برادر ایرانی، در مقطع سطح سه دانش پژوهی پذیرد (www.mtq.dqat.ir).
 در رشته «قرآن و مستشرقان»، به بررسی مطالعات و پژوهش‌های مستشرقان درباره قرآن و مسائل پیرامونی آن و همچنین پاسخ به شبهات و سؤالات مرتبط با آن‌ها پرداخته می‌شود.

ط) نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در توسعه مراکز آموزشی استشراف

سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، یکی از زیرمجموعه‌های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در جمهوری اسلامی ایران است که برای ایجاد و گسترش شناخت، علاقه و باور نسبت به دین اسلام ناب، انقلاب اسلامی، مزیت‌های جمهوری اسلامی ایران و فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی در جوامع دیگر به منظور گسترش پرتو اسلام و تحکیم هم‌گرایی و پیوندهای اسلامی، دینی و معنوی تأسیس شده است (www.khamenei.ir).

این سازمان، دارای معاونت‌های: «بین‌المللی»، «فرهنگی»، «پژوهشی و آموزشی» و «اداری و مالی» است که هر کدام نقش مهمی در توسعه کرسی‌های شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی دارند (www.icro.ir). معاونت پژوهشی و آموزشی این سازمان با داشتن مرکز مطالعات فرهنگی و بین‌المللی، مرکز گفتگوی ادیان، مرکز آموزش و توسعه همکاری‌های علمی دانشگاهی، مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی، مرکز ساماندهی ترجمه و نشر معارف اسلامی و علوم انسانی در خارج از کشور و کتابخانه مرکزی و آرشیو اسناد، نقش مهم‌تری در این زمینه ایفا می‌کند (www.icro.ir).

رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، زیر نظر سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در کشورهای مختلف از جمله کشورهای غربی و اعزام مبلغ از سوی آن به سراسر جهان سبب شد تا این کشورها، دسترسی بیشتر و بهتری به منابع استشراف داشته باشند و راه‌های گسترش آموزش استشراف به این کشورها باز شود (www.icro.ir).

راه‌اندازی بخش ایران‌شناسی و کرسی زبان فارسی در دانشگاه کنکور دیا از کشور کانادا با همکاری «پروفسور ریچارد فولتس» (Richard Foltz) استاد ایران‌شناسی و تاریخ ایران در این دانشگاه در سال ۱۳۸۶ شمسی؛ راه‌اندازی کرسی اسلام‌شناسی و کرسی زبان فارسی در دانشگاه بارسلون از اسپانیا با همکاری «پروفسور کارلس کارراس ورداگر» معاون بین‌المللی دانشگاه در سال ۱۳۹۰ شمسی؛ برگزاری نشست بررسی آسیب‌شناسی مطالعات اسلام‌شناسی در شهر تورنتو از کشور کانادا در ۲۳ آبان سال ۱۳۸۸ شمسی؛ اهدای ۳۵۰ جلد از کتاب‌های مرجع و معتبر در حوزه اسلام‌شناسی به کرسی اسلام‌شناسی در دانشکده علوم اجتماعی و ادیان از دانشگاه مک‌مستر از شهر همپلتون از کشور کانادا در سال ۱۳۸۹ شمسی؛ تأسیس کرسی شیعه‌شناسی در مؤسسه اسلام‌شناسی و مرکز مطالعات دینی از دانشگاه مونستر از کشور آلمان با همکاری «پروفسور خورشیده» در سال ۱۳۹۰ شمسی؛ راه‌اندازی کرسی الهیات اسلامی (با تأکید بر تنولوژی و دیدگاه اسلام درباره خدا و جهان‌بینی الهی اسلام) در شهر برلین از کشور آلمان در سال ۱۳۹۳ شمسی؛ راه‌اندازی کرسی ایران‌شناسی و کلاس آموزش زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه

پایی سی هیلن دارسکی در شهر پلودیو از کشور بلغارستان با همکاری «خانم دکتر نادیا چرنوا» رئیس دانشکده زبان و ادبیات این دانشگاه در سال ۱۳۹۰ شمسی؛ برگزاری جایزه کتاب سال اسلام در حوزه مطالعات آلمانی زبان در سال ۱۳۹۴ شمسی؛ راه اندازی کرسی شیعه شناسی در دانشگاه گوته فرانکفورت در سال ۱۳۹۴ شمسی؛ برگزاری دومین کنفرانس بین المللی قرآن پژوهی در کشور آلمان در سال ۱۳۹۴ شمسی؛ برگزاری نشست گفتگوی ادیان با دومینکن ها در شهر کلن از کشور آلمان در سال ۱۳۹۴ شمسی؛ ترجمه و تفسیر مختصر قرآن در کشور آلمان در سال های ۱۳۹۳ شمسی به بعد؛ انتشار اولین جلد از مجموعه پنج جلدی «آموزش اسلام برای کودکان» در کشور آلمان در سال ۱۳۹۴ شمسی؛ انتشار فرهنگ لغت نامه اسلامی فارسی به آلمانی در کشور آلمان در سال ۱۳۹۴ شمسی؛ راه اندازی کرسی ایران شناسی و کرسی اسلام شناسی و کلاس آموزش زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه پنتون از شهر آتن در کشور یونان با همکاری «خانم از مینی کری یاری» رئیس این دانشگاه در سال ۱۳۹۵ شمسی، برخی از مهم ترین اقدامات این سازمان در راستای گسترش مطالعات استشرافی در سطح جهان است (www.icro.ir).

ی) نقش مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام در گسترش آموزش استشراف

مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام یک سازمان غیر دولتی و جهانی است که به وسیله گروهی از نخبگان پیرو اهل بیت علیهم السلام و تحت اشراف رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران در اردیبهشت ماه سال ۱۳۶۹، در شهر تهران تأسیس شده است (www.ahl-ul-bayt.org).

هدف از راه اندازی این مجمع، احیاء و گسترش فرهنگ و معارف اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله و حراست از حریم قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله؛ دفاع از کیان اسلام و حریم پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله؛ تعمیق و تقویت وحدت در میان تمامی امت اسلام به ویژه میان پیروان اهل بیت علیهم السلام؛ حمایت از حقوق مسلمانان جهان و جایگاه پیروان اهل بیت علیهم السلام؛ توسعه زیرساخت های مادی و معنوی پیروان اهل بیت علیهم السلام در سراسر جهان؛ کمک به رشد و اصلاح وضعیت فکری، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پیروان اهل بیت علیهم السلام در سراسر جهان؛ خارج کردن پیروان اهل بیت علیهم السلام از مظلومیت رسانه ای، علمی و اقتصادی؛ تلاش برای ایجاد صلح، دوستی، همکاری و همیاری میان همه انبای بشر و ملل در جهان (www.ahl-ul-bayt.org).

این مجمع با دنبال کردن اهداف تعیین شده، تأثیر و سهم فراوانی در آشنایی ملت ها و جوامع غربی و غیر اسلامی با دین اسلام، مذاهب اسلامی، شیعه و کشور ایران داشته و بستر مناسب را برای برگزاری کرسی های خاورشناسی و اسلام شناسی فراهم نموده است.

چاپ، انتشار و ارسال کتاب‌های اسلامی و شیعی به ۵۵ زبان - از جمله انگلیسی، اسپانیولی، فرانسوی، ایتالیایی، پرتغالی، سوئدی، دانمارکی، بوسنیایی، فنلاندی، لهستانی، نروژی، گرجی، هوسایی، سواحیلی، فولانی، لوکاندایی، رواندایی، یوربایی و امهری - و بیش از ۱۸۰۰ عنوان؛ انتشار بیش از ۲۲ مجله به زبان‌های گوناگون در سراسر جهان؛ راه‌اندازی سایت مفتاح با ارائه بیش از هفتاد هزار پاسخ به پرسش‌های مختلف اسلامی به زبان‌های عربی، انگلیسی، فارسی، ترکی استانبولی و اردو؛ پذیرش دانشجو از طریق دانشگاه بین‌المللی اهل بیت (ع) از سراسر جهان؛ برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت شیعه‌شناسی در سراسر جهان؛ راه‌اندازی کتابخانه‌های تخصصی شیعه‌شناسی و اسلام‌شناسی در کشورهای مختلف - از جمله آرژانتین، ایالات متحده آمریکا، شیلی، کلمبیا، مکزیک، آلمان، بوسنی و هرزگوین، تاتارستان، روسیه، ترکیه، رومانی، گرجستان، آفریقای جنوبی، بورکینافاسو، تانزانیا، زیمبابوه، کنگو برازویل، کنگو کینشازا، کنیا، گینه کوناکری و مصر - برخی از مهم‌ترین اقدامات مجمع جهانی اهل بیت (ع) در سراسر جهان جهت توسعه مطالعات استشرافی از نوع اسلام‌شناسانه و شیعه‌شناسانه است (www.ahl-ul-bayt.org).

ک) نقش مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی در ارتقای آموزش استشرافی

مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، سازمانی غیر دولتی است که از گروهی از اندیشمندان و عالمان دینی جهان اسلام با هدف تلاش برای نزدیکی بیشتر مذاهب اسلامی شکل یافته است (معاونت فرهنگی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، معرفی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۸۷: ۴۳).

این تشکل به دنبال برگزاری چهارمین کنفرانس وحدت اسلامی که از سوی سازمان تبلیغات اسلامی در شهر تهران در سال ۱۳۶۹ برگزار شد به دستور رهبری معظم انقلاب اسلامی ایران راه‌اندازی شده و مرکز آن، شهر تهران است و مجمع عمومی، یکی از ارکان آن است که شورای عالی را تعیین می‌کند (www.taghrib.com).

۴۵

مجمع یاد شده، نشست‌ها و آموزش‌های متفاوتی را در کشور جمهوری اسلامی ایران و برخی از کشورهای خارجی برگزار کرده و منشأ گسترش مطالعات و فعالیت‌های استشرافی به خصوص از نوع اسلام‌شناسانه شده است.

انتشار مجله «اسلام در نگاه غرب» به زبان انگلیسی؛ حضور در نمایشگاه‌های خارجی؛ تدریس دروس مرتبط با استشراف در دانشگاه مذاهب اسلامی؛ تدوین کتاب‌های مرتبط با استشراف در پژوهشگاه مطالعات تقریبی در شهر مقدس قم، برقراری ارتباط با مراکز علمی و دانشگاهی در

سراسر جهان؛ حضور در نمایشگاه‌های خارجی، رایزنی و کمک جهت ایجاد کرسی اسلام‌شناسی و شیعه‌شناسی در برخی از کشورها؛ نقش و همکاری در برگزاری برخی از همایش‌ها و کنفرانس‌ها - از جمله همایش گفتگوی بین اسلام و مسیحیت در شهر وین از کشور اتریش؛ کنفرانس ادیان در تایلند در سال ۱۴۲۳ قمری؛ برگزاری کنفرانس اقلیت‌های مسلمان در آفریقا در غنا در سال ۱۴۲۳ قمری؛ کنفرانس نقش مسلمانان در نهضت روحی روسیه در شهر مسکو؛ کنفرانس گفتگو بین تمدن‌ها در شهر قاهره از کشور مصر؛ همایش نقش گفت‌وگو در تمدن اسلامی در تونس؛ همایش همزیستی تمدن‌ها در دانمارک در سال ۱۴۲۵ قمری؛ همایش اسلام و غرب قرطبه در اسپانیا در سال ۱۴۲۵ قمری؛ همایش اسلام و مسیحیت بارسلونا در اسپانیا در سال ۱۴۲۵ قمری؛ اجلاس اتحادیه علمای مسلمان در لندن از کشور انگلستان در سال ۱۴۲۵ قمری؛ کنفرانس جمعیت دعوت اسلامی در لیبی در سال ۱۴۲۵ قمری؛ همایش صلح جهانی در آلمان در سال ۱۴۲۴ قمری؛ نشست فرهنگ اساتید دانشگاهی در مغرب - از مهم‌ترین اقدامات این مجمع جهانی در راستای توسعه مطالعات استشرافی است (طوفانی، اهداف، ساختار و فعالیت‌های مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۸۶: ۵۰ و ۷۲-۸۶ و ۱۱۰ و ۱۲۳-۱۲۵).

ل) تأثیر مجمع جهانی شیعه‌شناسی در افزایش آموزش استشراق

مجمع جهانی شیعه‌شناسی، مجموعه‌ای غیر دولتی است که در سال ۱۳۸۰ شمسی در شهر قم توسط «حجت الاسلام والمسلمین علی انصاری بویراحمدی» (رفع مقامه) و فضلای دیگر حوزی و دانشگاهی تأسیس شده است (www.shiastudies.com).

از جمله اهداف این مجمع، گسترش رشته علمی و کرسی شیعه‌شناسی در داخل و خارج از کشور ایران؛ همچنین گسترش مراکز و مجامع علمی شیعه‌شناسی در سطح ملی و فراملی؛ معرفی و تبلیغ مکتب بزرگ اسلامی و فرامذهبی تشیع به صورت گسترده و فراگیر در سطح فراملی؛ تأسیس شعبه‌های متعدد شیعه‌شناسی در کشورهای هدف است (www.shiastudies.com).

انتشار بیش از ۱۵۰ جلد کتاب به چهار زبان، فعال نمودن سایت‌ها و پرتابل‌های علمی به زبان خارجی، برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های امامت، غدیر و موعودگرایی در خارج از کشور، همکاری و حمایت از مستبصرین علمی، آموزش‌های تخصصی، برگزاری کارگاه‌های شیعه‌شناسی، انتشار نشریات ترویجی و تبلیغی امام‌شناسی و شیعه‌شناسی، برگزاری کرسی اسلام‌شناسی و شیعه‌شناسی در خارج از کشور، از جمله تلاش‌های ارزنده این مجمع در راستای آشنایی غربیان و مستشرقان با اسلام و تشیع بوده است (www.shiastudies.com).

کرسی امام علی (علیه السلام) برای مطالعات شیعی در مدرسه علوم دینی هارتفورد در شهر هارتفورد (Hartford)، پایتخت ایالت کنتیکت (Connecticut) از ایالات متحده آمریکا - که قدیمی‌ترین مؤسسه مطالعات ادیان در آمریکای شمالی است - با همکاری و تأمین بودجه از سوی مجمع جهانی شیعه‌شناسی تأسیس شد و «پروفسور لیاقت تکیم» استاد اسلام‌شناسی دانشگاه مک مستر کانادا در شهر همیلتن و اهل زنگبار تانزانیا، تدریس آن را بر عهده گرفت. این کرسی علمی سبب شناخت بیشتر مستشرقان نسبت به اسلام و تشیع شد و حتی برخی از مدیران، اساتید و دانش‌پژوهان این مدرسه به کشور ایران جهت شناخت بیشتر اسلام و ایران سفر کرده‌اند.

م) سایر مراکز آموزشی حوزوی فعال در ایران درباره استشراق

در حوزه علمیه، مراکز آموزشی فراوانی به آموزش و تدریس در زمینه مستشرقان و مطالعات و فعالیت‌های آنان پیرامون استشراق به خصوص از نوع اسلام‌پژوهانه و شیعه‌پژوهانه آنان می‌پردازند که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- مرکز آموزش تخصصی تفسیر و علوم قرآن

مرکز آموزش تخصصی تفسیر و علوم قرآن یکی از مراکز تخصصی حوزه علمیه قم است که زیر نظر «حضرت آیت الله العظمی ناصر مکارم شیرازی» (مد ظله) در سال ۱۳۷۰ شمسی، تأسیس شده و از میان طلاب برادر در سطوح دو، سه و چهار، دانش‌پژوه می‌پذیرد (www.mt.ismc.ir). در این مرکز تخصصی حوزوی، دو واحد درسی با عنوان «قرآن و مستشرقان» در ۳۲ ساعت در مقطع سطح چهار تدریس می‌شود.

۲- مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره) یک مجموعه غیر دولتی و غیر انتفاعی است که جهت تحصیل طلاب شیعه در سال ۱۳۷۴ شمسی در شهر قم، زیر نظر «حضرت آیت الله علامه محمدتقی مصباح یزدی» (مد ظله) تأسیس شده است (www.iki.ac.ir).

در این مؤسسه، در مقطع کارشناسی ارشد از رشته «علوم قرآن»، دو واحد تخصصی با عنوان «قرآن و مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می‌شود (www.iki.ac.ir).

۳- مرکز تخصصی مهدویت

مرکز تخصصی مهدویت، یکی از مراکز تخصصی تحت پوشش مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه در ایران است که در سال ۱۳۸۰ شمسی در شهر قم توسط «حجت‌الاسلام والمسلمین محسن قرائتی» تأسیس شده است (www.mahdi313.org).

در این مرکز تخصصی حوزوی، درسی به میزان دو واحد تخصصی با عنوان «مهدویت و استشراق» در ۳۲ ساعت تدریس می‌شود که به مباحث و مطالعات مستشرقان در زمینه مهدی موعود علیه السلام و امور مرتبط با آن می‌پردازد.

۴- مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی

مؤسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی یکی از مراکز تخصصی وابسته به مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه در ایران است که آموزش تخصصی طلاب برادر در سطح سه و چهار را بر عهده دارد. ریاست این مؤسسه بر عهده «حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدعلی شمالی» است. این مؤسسه که به عنوان اولین گام، آموزش رشته مطالعات اسلامی به روحانیون مسلط به زبان‌های عربی و انگلیسی را برنامه خود قرار داده، تمامی دروس اختصاصی و عمومی خود را به یکی از این دو زبان ارائه می‌دهد.

این مؤسسه یک مرکز بین‌المللی، آموزشی و پژوهشی است که هدف از آن، تربیت و اعزام اساتید جهت تدریس در کرسی‌های اسلام‌شناسی در دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی سراسر جهان؛ ارتباط و همکاری با مراکز دانشگاهی و فرهنگی معتبر جهان و شبکه‌های ماهواره‌ای و تلویزیونی؛ تدوین و چاپ متون درسی و درسنامه برای گرایش‌های اسلام‌شناسی و شیعه‌شناسی خارج از کشور ایران؛ انتشار مجلات علمی به زبان‌های بین‌المللی؛ برگزاری کنفرانس‌ها و نشست‌های علمی بین‌المللی است (www.iiiis.ir).

۵- مؤسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا علیه السلام

مؤسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا علیه السلام، یکی از مراکز تخصصی حوزه علمیه است که زیر نظر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم در چندین رشته تحصیلی از میان طلاب برادر دانش‌پژوه جذب می‌کند و فعالیت دارد (www.iri.dte.ir).

در این مؤسسه در رشته «تاریخ تشیع» در مقطع سطح سه، درس تخصصی «مستشرقان و تاریخ» در ۳۲ ساعت و ۲ واحد در نظر گرفته شده که در این درس، با استشراق آشنا شده و رویکردها و دیدگاه‌های مستشرقان در حوزه تاریخ تشیع، مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد (www.iri.dte.ir).

در مقطع سطح سه از رشته «شیعه‌شناسی» در این مؤسسه، دو واحد درس مطالعاتی «تشیع در آثار مستشرقان» در ۳۲ ساعت در نظر گرفته شده است (www.iri.dte.ir).

۶- حوزه علمیه خواهران

حوزه علمیه خواهران در سال ۱۳۶۳ به دستور بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران با تأسیس جامعه الزهرا (علیها السلام) راه اندازی شد و سپس در سال ۱۳۷۵ شمسی، با سفر مقام معظم رهبری به شهر قم با تأسیس «مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران» توسعه یافت (www.whc.ir). در رشته تخصصی «تاریخ اسلام» در مقطع سطح سه در حوزه علمیه مجتهد امین (قدس سرها) در شهر اصفهان و مدرسه عالی معصومیه (زیر نظر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه) در شهر قم، درس «مستشرقان و تاریخ اسلام» در دو واحد برای طلاب خواهر تدریس می‌شود (www.whc.ir).

در رشته «تفسیر و علوم قرآن» در مقطع سطح سه در این حوزه، درس «قرآن و مستشرقان» در دو واحد برای طلاب خواهر تدریس می‌شود (www.whc.ir).

ن) مراکز آموزشی دانشگاهی فعال در ایران درباره استشراق

رشته «علوم قرآن» با گرایش «مستشرقان» در مقطع کارشناسی ارشد در ۱۷ اردیبهشت سال ۱۳۹۲ طبق مصوبه شماره ۸۳۸ در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تصویب شده و هم‌اکنون در چندین مرکز آموزش عالی در کشور جمهوری اسلامی ایران - از جمله دانشگاه قرآن و حدیث در شهر مقدس قم - در حال اجرا و تدریس است (www.msrt.ir).

در طرح تحول رشته «علوم قرآن و حدیث» در مقطع کارشناسی که در تاریخ ۱۳ تیر سال ۱۳۹۵ در کمیسیون برنامه‌ریزی آموزشی در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تصویب شده، یکی از دروس تخصصی، درس «تاریخ استشراق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» در دو واحد در نظر گرفته شده است که در مقطع کارشناسی، تدریس می‌شود (مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور، بازنگری در رشته‌های علوم قرآنی و حدیث، ۱۳۹۴: ۱۷۲). (www.quran.msrt.ir)

این طرح توسط حجج الإسلام و المسلمین: «دکتر سید رضا مؤدب»، «دکتر محمدتقی دیاری»، «دکتر محمدعلی تجری»، «دکتر کامران اویسی» و «دکتر اکبر محمودی» زیر نظر مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور به نگارش در آمده و توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تصویب رسیده است (مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور، بازنگری در رشته‌های علوم قرآنی و حدیث، ۱۳۹۴: ۸۶).

۱- دانشگاه تهران

دانشگاه تهران بزرگ‌ترین مرکز آموزش عالی در ایران است که در سال ۱۳۱۳ شمسی تأسیس شد و پس از انقلاب اسلامی ایران توسعه چشم‌گیری یافت و به دانشگاه مادر و نماد آموزش عالی در کشور تبدیل شد (www.ut.ac.ir).

در دانشکده الهیات و معارف اسلامی از این دانشگاه، در رشته «تاریخ و تمدن ملل اسلامی» از مقطع کارشناسی و مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی با عنوان «مطالعات اسلامی در غرب» در ۳۲ ساعت تدریس می‌شود که پیرامون استشراف است (www.ftis.ut.ac.ir).

در رشته «تاریخ و تمدن اسلامی» از مقطع دکترای تخصصی، دو واحد تخصصی با عنوان «شرق‌شناسی و مستشرقان» در ۳۲ ساعت تدریس می‌شود (www.ftis.ut.ac.ir).

در رشته «ادیان و عرفان اسلامی» از مقطع کارشناسی، چهار درس دو واحدی تخصصی الزامی با عنوان «متون دینی به زبان خارجی» در ۱۲۸ ساعت و دو درس با دو واحد تخصصی الزامی با عنوان «متون عرفانی به زبان خارجی» در ۶۴ ساعت تدریس می‌شود که به مقالات و متون مستشرقان در این زمینه می‌پردازند و همچنین دو واحد تخصصی اختیاری با عنوان «مطالعات اسلامی در غرب» در ۳۲ واحد تدریس می‌شود (www.ftis.ut.ac.ir).

در رشته «ادیان و عرفان اسلامی» از مقطع کارشناسی ارشد در دانشکده الهیات و معارف اسلامی در تهران و دانشکده الهیات و معارف اسلامی در پردیس فارابی در شهر قم، دو واحد تخصصی با عنوان «متون دینی به زبان خارجی» در ۳۲ ساعت و همچنین دو واحد تخصصی با عنوان «متون عرفانی به زبان خارجی» در ۳۲ ساعت تدریس می‌شود که به مقالات و متون نوشته و منتشر شده توسط مستشرقان در این زمینه پرداخته می‌شود (www.ftis.ut.ac.ir; www.farabi.ut.ac.ir).

همچنین در گرایش «کلام» از رشته «شیعه‌شناسی» در دانشکده الهیات و معارف اسلامی از پردیس فارابی در شهر قم، دو درس تخصصی دو واحدی با عنوان «زبان انگلیسی تخصصی» در ۶۴ ساعت تدریس می‌شود که در آن به مقالات نوشته و منتشر شده توسط مستشرقان پرداخته می‌شود (www.farabi.ut.ac.ir).

در رشته «علوم قرآن و حدیث» از مقطع کارشناسی در دانشکده الهیات و معارف اسلامی از پردیس فارابی در شهر قم، دو درس تخصصی دو واحدی با عنوان «انگلیسی تخصصی علوم قرآن و حدیث» تدریس می‌شود که در آن به ترجمه و تحلیل مقالات نوشته و منتشر شده توسط مستشرقان پرداخته می‌شود (www.farabi.ut.ac.ir).

دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران در سال ۱۳۹۱، یک کرسی شیعه‌شناسی و یک کتابخانه تخصصی شیعه‌شناسی در بخش شیعه‌شناسی از دانشگاه مونستر آلمان با همکاری «پروفسور موناهاد خورشید» رئیس کرسی اسلام‌شناسی این دانشگاه راه‌اندازی کرده است (www.ftis.ut.ac.ir).

۲- دانشگاه فردوسی مشهد

دانشگاه فردوسی، یک دانشگاه دولتی است که در سال ۱۳۲۸ در شهر مقدس مشهد تأسیس شده است. این دانشگاه سومین دانشگاه در کشور جمهوری اسلامی ایران - پس از دانشگاه تهران و دانشگاه تبریز - به لحاظ قدمت است (www.um.ac.ir).

در دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری از این دانشگاه - که پیش از این به دانشکده معقول و منقول شهرت داشته - رشته علوم قرآن با گرایش مستشرقان در مقطع کارشناسی ارشد، تدریس می‌شود (www.um.ac.ir).

همچنین در مقطع کارشناسی از این دانشکده، در رشته علوم قرآن و حدیث (مجموعه اختیاری مطالعات قرآن)، درس تخصصی «تاریخ استشرق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» در دو واحد تدریس می‌شود (www.um.ac.ir).

۳- دانشگاه تبریز

دانشگاه تبریز در سال ۱۳۲۶ شمسی به خواست عمومی مردم با دو دانشکده: ادبیات و پزشکی در شهر تبریز راه‌اندازی شد و پس از انقلاب اسلامی ایران، توسعه فراوانی یافت و دارای شعبه‌هایی در داخل و خارج از کشور است (www.tabrizu.ac.ir).

در دانشکده الهیات و معارف اسلامی از این دانشگاه در رشته «فلسفه و کلام اسلامی» از مقطع کارشناسی ارشد، درس «زبان انگلیسی تخصصی» پیرامون فلسفه در دو واحد و درس «زبان تخصصی» درباره کلام در دو واحد تدریس می‌شود که در آن به متون و مقالات نوشته و منتشر شده توسط مستشرقان پرداخته می‌شود (www.tabrizu.ac.ir).

۴- دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشگاه امام صادق (علیه السلام) در سال ۱۳۶۱ شمسی در شهر تهران توسط «حضرت آیت الله محمدرضا مهدوی کنی» راه‌اندازی شد و هدف از تأسیس آن، تبدیل شدن به دانشگاه اسلامی مرجع است (www.isu.ac.ir).

در دانشکده الهیات و معارف اسلامی و ارشاد از این دانشگاه، در رشته «علوم قرآن و حدیث» از مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی با عنوان «زبان تخصصی قرآن و حدیث» تدریس می‌شود که در آن به ترجمه و تحلیل مقالات نوشته و منتشر شده از سوی مستشرقان پرداخته می‌شود. همچنین در این رشته، درس «بررسی و نقد دیدگاه‌های مستشرقان» در دو واحد تدریس می‌شود (www.isu.ac.ir).

۵- دانشگاه تربیت مدرس

دانشگاه تربیت مدرس در سال ۱۳۶۰ شمسی با نام «مدرسه تربیت مدرس» در شهر تهران راه‌اندازی شد و سپس در سال ۱۳۶۵ شمسی به «دانشگاه تربیت مدرس» ارتقاء یافت (www.modares.ac.ir). در رشته «علوم قرآن و حدیث» از مقطع کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی در دانشکده علوم انسانی از این دانشگاه، درس «زبان تخصصی» در دو واحد تدریس می‌شود که به ترجمه و بررسی مقالات انگلیسی نوشته و منتشر شده توسط مستشرقان در زمینه قرآن و حدیث می‌پردازد (www.modares.ac.ir).

در رشته «علوم قرآن و حدیث» از مقطع دکترای تخصصی نیز درس «مطالعات قرآنی و حدیثی خاورشناسان» در دو واحد تدریس می‌شود. همچنین درس «نقد آرای معاصران درباره قرآن» و درس «نقد آرای معاصران درباره حدیث» نیز تدریس می‌شود که یکی از سرفصل‌های این دو درس، مستشرقان است (www.modares.ac.ir).

۶- دانشگاه اصفهان

دانشگاه اصفهان، دانشگاهی دولتی است که در سال ۱۳۲۵ شمسی در شهر اصفهان تأسیس شده و پس از انقلاب اسلامی ایران توسعه یافته و به بزرگ‌ترین دانشگاه در منطقه مرکز کشور جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده است (www.ui.ac.ir).

در دانشکده اهل بیت (ع) از این دانشگاه در رشته «امام‌شناسی و معارف ائمه (ع)» در مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی با عنوان «استشراق و امام‌شناسی» تدریس می‌شود (www.ahl.ui.ac.ir).

در دانشکده ادبیات و علوم انسانی از این دانشگاه براساس بخشنامه جدید از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، رشته «علوم قرآن و حدیث» «اختیاری مطالعات قرآنی» از مقطع کارشناسی، دو واحد تخصصی با عنوان «تاریخ استشراق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» تدریس می‌شود (www.ltr.ui.ac.ir).

۷- دانشگاه مازندران

دانشگاه مازندران، بزرگ‌ترین مرکز آموزش عالی در استان مازندران است که در سال ۱۳۵۸ شمسی، با تصویب شورای عالی انقلاب به صورت رسمی در شهر بابلسر تأسیس شد (www.umz.ac.ir). در دانشکده الهیات و معارف اسلامی این دانشگاه در رشته «علوم قرآن و حدیث» (اختیاری مطالعات قرآن) در مقطع کارشناسی، دو واحد تخصصی با عنوان «تاریخ استشراق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» تدریس می‌شود (www.theology.umz.ac.ir). همچنین در گرایش «منابع و متون اسلامی» در رشته «الهیات و معارف اسلامی» در مقطع کارشناسی ارشد از این دانشکده، دو واحد درس تخصصی با عنوان «قرآن و شبهات مستشرقان» تدریس می‌شود (www.theology.umz.ac.ir).

در گرایش «علوم قرآن و حدیث» در رشته «الهیات و معارف اسلامی» در مقطع دکترای تخصصی، دو واحد درس تخصصی با عنوان «نقد و بررسی آرای معاصران (خاورشناسان و غیر خاورشناسان) درباره قرآن» تدریس می‌شود (www.theology.umz.ac.ir).

۸- دانشگاه علامه طباطبایی

پس از انقلاب اسلامی ایران و براساس نیاز به ایجاد یک دانشگاه تخصصی در حیطه علوم انسانی و اجتماعی در کشور، از تجمیع مراکز آموزش عالی مستقل با عناوین دانشگاه، دانشکده، پژوهشکده، مدرسه عالی، آموزشگاه عالی، مؤسسه، مرکز و سازمان که از سال ۱۳۳۷ شمسی به تدریج تأسیس شده بودند، دو مجتمع دانشگاهی با عناوین مجتمع دانشگاهی ادبیات و علوم انسانی و مجتمع دانشگاهی علوم اداری و بازرگانی تشکیل شد. این مجتمع‌ها هر یک تحت مدیریت مستقل، بیش از پنج سال فعالیت کرده و در ۱۶ تیر ماه سال ۱۳۶۳ شمسی براساس موافقت شورای عالی انقلاب فرهنگی، از ادغام آن‌ها دانشگاه علامه طباطبایی تأسیس شد (www.tisd.ac.ir).

در گرایش مطالعات قرآن از رشته «علوم قرآن و حدیث» در مقطع کارشناسی از دانشکده الهیات و معارف اسلامی از این دانشگاه، دو واحد تخصصی با عنوان «تاریخ استشراق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» تدریس می‌شود (www.tisd.ac.ir).

همچنین در رشته «علوم قرآن و حدیث» از مقطع کارشناسی ارشد در این دانشکده، درس تخصصی «بررسی آراء و نظرات جدید در حوزه قرآن و حدیث»، سرفصلی با عنوان «معرفی قرآن‌پژوهان و حدیث‌پژوهان معاصر و آثار آن‌ها» وجود دارد که دو زیرسرفصل با عنوان «مستشرقان» و «مسلمانان» دارد (www.tisd.ac.ir).

همچنین در گرایش «قرآن و متون اسلامی (آشنایی با منابع اسلامی)» رشته «مدرسی معارف اسلامی» در مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد درس تخصصی با عنوان «قرآن و شبهات مستشرقان» تدریس می‌شود (www.tisd.ac.ir).

همچنین در مقطع دکتری تخصصی این دانشگاه در رشته «علوم قرآن و حدیث» در درس «نقد و بررسی آرای معاصران درباره قرآن»، سرفصلی با عنوان «مستشرقان» وجود دارد که به تحلیل و بررسی آرای آنان پرداخته می‌شود (www.tisd.ac.ir).

۹- دانشگاه شهید بهشتی

دانشگاه شهید بهشتی یکی از دانشگاه‌های دولتی در ایران است که در بهمن ماه سال ۱۳۳۸ شمسی با نام «دانشگاه ملی ایران» در منطقه اولین در غرب ولنجک و شرق درکه در شمال غربی تهران تأسیس شد و سپس به نام «شهید بهشتی» مزین گشت (www.sbu.ac.ir).

در برخی از دروس این دانشگاه، مطالب مرتبط با استشراق به چشم می‌خورد. از جمله در دانشکده الهیات و ادیان از این دانشگاه، در رشته «تاریخ و تمدن ملل اسلامی» مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی با عنوان «اسلام‌شناسی در غرب» تدریس می‌شود (www.sbu.ac.ir).

۱۰- دانشگاه آزاد اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی یکی از بزرگ‌ترین مراکز آموزشی و پژوهشی در ایران (اولین) و جهان (پنجمین) است که در ۳۱ اردیبهشت ماه سال ۱۳۶۱ شمسی به پیشنهاد «حجت الإسلام و المسلمین اکبر هاشمی رفسنجانی» و با حمایت بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران تأسیس شد و امروزه در بسیاری از شهرهای ایران دارای مرکز و واحد علمی است (www.iau.ac.ir).

در شعبه‌های فراوانی از این دانشگاه در شهرهای سراسر کشور، دروس و سرفصل‌های مرتبط با استشراق تدریس می‌شود. از جمله در دانشکده علوم انسانی از این دانشگاه در واحد قم در گرایش «تاریخ و تمدن ملل اسلامی» از رشته «الهیات و معارف اسلامی» در مقطع دکتری تخصصی، دو واحد تخصصی با عنوان «شرق‌شناسی و مستشرقان» تدریس می‌شود (www.qom-iau.ac.ir).

همچنین در رشته «قرآن و حدیث» در مقطع دکتری تخصصی از این دانشکده و دانشکده ادبیات و علوم انسانی در واحد تهران مرکزی، دو واحد تخصصی با عنوان «نقد و بررسی آرای معاصران درباره قرآن» تدریس می‌شود که سرفصل اول آن، مستشرقان است (www.qom-iau.ac.ir; www.literature.iauctb.ac.ir).

در دانشکده ادبیات و علوم انسانی از دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، در رشته «تاریخ» مقطع کارشناسی، دو درس دو واحدی با عنوان «قرائت متون تاریخ به زبان خارجی» و در رشته «تاریخ اسلام» با گرایش «تاریخ ایران اسلامی» در مقطع کارشناسی ارشد و در رشته «تاریخ» با گرایش «تاریخ اسلام» در مقطع کارشناسی ارشد، درس «زبان خارجی با تکیه بر ترجمه متون تاریخی» در دو واحد تدریس می‌شود که در آن‌ها، به ترجمه و تحلیل مقالات انگلیسی نوشته شده و منتشر شده توسط مستشرقان پرداخته می‌شود (www.literature.iauctb.ac.ir).

۱۱- دانشگاه پیام نور

دانشگاه پیام نور، دانشگاهی با هویت اسلامی - ایرانی است که در سال ۱۳۶۷ شمسی پس از تجمیع امکانات دانشگاه آزاد ایران و ابوریحان بیرونی به عنوان تنها دانشگاه آموزش باز و از راه دور در جمهوری اسلامی ایران تأسیس شد (www.pnu.ac.ir).
در شعبه‌های زیادی از این دانشگاه در سراسر کشور، دروس و سرفصل‌های مرتبط با استشراف، تدریس می‌شود. از جمله در گرایش «قرآن و متون اسلامی (آشنایی با منابع اسلامی)» از رشته مدرسی معارف اسلامی در مقطع دکترای تخصصی از این دانشگاه، دو واحد تخصصی نظری با عنوان «قرآن و مستشرقان» تدریس می‌شود (www.pnu.ac.ir).
در مقطع دکترای تخصصی از این دانشگاه در رشته «قرآن و حدیث»، دو واحد تخصصی نظری با عنوان «نقد و بررسی آرای معاصران درباره قرآن» تدریس می‌شود که سرفصل اول آن، مستشرقان است (www.pnu.ac.ir).
همچنین در گرایش «تاریخ تشیع» از رشته «تاریخ» در مقطع کارشناسی ارشد نیز دو واحد تخصصی نظری با عنوان «تشیع در آثار مستشرقان» تدریس می‌شود (www.pnu.ac.ir).

۱۲- دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام)

دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام)، در سال ۱۳۶۴ شمسی به عنوان مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم (علیه السلام)، در شهر قم زیر نظر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم شروع به کار کرد و در سیزدهم اسفند ماه سال ۱۳۸۴ شمسی، با مجوز وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تبدیل به دانشگاه شد (www.bou.ac.ir).

در رشته «مدرسی معارف اسلامی» با گرایش‌های: «انقلاب اسلامی»، «تاریخ و تمدن اسلامی»، «مبانی نظری اسلام» و «اخلاق اسلامی» در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی از دانشکده اخلاق و معارف اسلامی از این دانشگاه، دو واحد زبان تخصصی تدریس می‌شود که در

آن، مقالات انگلیسی از دائرة المعارف اسلام لیدن (عدالت‌نژاد، دایرة المعارف اسلام، ضمن «دانشنامه جهان اسلام»، ۱۳۹۳: ۱۷) و دائرة المعارف قرآن لیدن (برای شناخت آن ر.ک: رضایی اصفهانی، محمدعلی، بررسی دائرة المعارف قرآن لیدن) و دائرة المعارف قرآن الیور لیمن (برای شناخت آن ر.ک: رضایی اصفهانی، اعتصامی، معرفی و بررسی دائرة المعارف قرآن اولیور لیمن، ۱۳۸۸: ۲۹) (نوشته و نشر یافته توسط مستشرقان) ترجمه و تحلیل می‌شود (www.bou.ac.ir).

۱۳- دانشگاه معارف اسلامی

دانشگاه معارف اسلامی، یکی از زیرمجموعه‌های نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها است که در دهه ۸۰ شمسی در شهر قم تأسیس شده و از میان برادران و خواهران طلبه و غیر طلبه در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی، دانشجو می‌پذیرد.

در دانشکده مطالعات اسلامی از این دانشگاه، در گرایش «قرآن و متون اسلامی (آشنایی با منابع اسلامی)» از رشته «مدرسی معارف اسلامی» در مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی نظری با عنوان «قرآن و شبهات مستشرقان» و در مقطع دکترای تخصصی، دو واحد درس تخصصی با عنوان «قرآن و مستشرقان» تدریس می‌شود (www.maaref.ac.ir).

همچنین در این گرایش و در گرایش‌های «مبانی نظری اسلام» و «اخلاق اسلامی» از دانشکده مطالعات اسلامی و در گرایش‌های «انقلاب اسلامی»، «مدیریت فرهنگی» و «جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی ایران» از دانشکده مطالعات انقلاب اسلامی و در گرایش‌های «تاریخ و تمدن اسلامی»، «فرهنگ و تمدن اسلام و ایران» و «تاریخ تشیع» از دانشکده مطالعات تاریخ و تمدن اسلامی، دو واحد درس «زبان تخصصی» تدریس می‌شود که در آن، به ترجمه و تحلیل مقالات انگلیسی در دائرة المعارف اسلام لیدن، دائرة المعارف قرآن لیدن و دائرة المعارف قرآن الیور لیمن - که توسط مستشرقان نوشته و منتشر شده - پرداخته می‌شود (www.maaref.ac.ir).

۱۴- دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم یکی از دانشگاه‌های بزرگ و فعال در عرصه علوم و معارف قرآن کریم است که از زیرمجموعه‌های سازمان اوقاف و امور خیریه در کشور جمهوری اسلامی ایران به شمار رفته و مجوز خودش را در سال ۱۳۸۷ شمسی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور جمهوری اسلامی ایران دریافت کرده و در بسیاری از استان‌های کشور دارای شعبه فعال است بوده و در مقاطع: کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی دانشجو پذیرش دارد (www.quran.ac.ir).

در شعبه های این دانشگاه در سراسر کشور جمهوری اسلامی ایران، در رشته «تفسیر و علوم قرآن» از مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد درس «قرآن و مستشرقان» تدریس می شود (www.quran.ac.ir).

همچنین براساس مصوبه جدید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، در مقطع کارشناسی از این دانشگاه، در رشته «علوم قرآن و حدیث»، درس «تاریخ استشراف و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» در دو واحد تدریس می شود (www.quran.ac.ir).

۱۵- دانشگاه قرآن و حدیث

دانشگاه قرآن و حدیث، از ارکان مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث است که یک مؤسسه آموزش عالی غیر دولتی و غیر انتفاعی به شمار می رود و از سال ۱۳۷۸ شمسی با مجوز شورای عالی انقلاب فرهنگی، فعالیت آموزشی خود را در قالب دانشکده علوم حدیث شروع کرد و با مجوز رسمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۹۲ شمسی تبدیل به دانشگاه شده است. این دانشگاه در شهرهای: قم، مشهد، اصفهان و تهران، شعبه دارد (www.qhu.ac.ir).

در دانشگاه قرآن و حدیث، رشته «علوم قرآن» با گرایش «مستشرقان» در مقطع کارشناسی ارشد به صورت مجازی در حال تدریس است که دروس تخصصی: «دوره های استشراف»، «مستشرقان و علوم قرآن (۱)»، «مستشرقان و علوم قرآن (۲)»، «مستشرقان و سنت» و «مستشرقان و تفسیر قرآن» و درس اختیاری «مستشرقان و شیعه و اهل بیت (علیهم السلام)» در آن تدریس می شوند (www.qhu.ac.ir).

در گرایش «اعجاز» از رشته «علوم قرآن» در مقطع کارشناسی ارشد به صورت حضوری، درس «قرآن و مستشرقان» در دو واحد تدریس می شود (www.qhu.ac.ir).

همچنین در مقطع کارشناسی از این دانشگاه، در رشته «علوم قرآن و حدیث»، درس «تاریخ استشراف و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» در دو واحد به صورت حضوری و مجازی تدریس می شود (www.qhu.ac.ir).

همچنین در مقطع دکترای تخصصی از این دانشگاه در رشته «علوم قرآن و حدیث» در درس «نقد و بررسی آرای معاصران درباره قرآن»، سرفصلی با عنوان «مستشرقان» وجود دارد که به تحلیل و بررسی آرای آنان پرداخته می شود (www.qhu.ac.ir).

در رشته های «علوم و معارف نهج البلاغه»، «علوم قرآن و حدیث»، «مدرسی معارف اسلامی» با گرایش «قرآن و متون»، «مدرسی معارف اسلامی» با گرایش «اخلاق اسلامی» و «کلام امامیه» از مقطع دکترای تخصصی و رشته های «علوم قرآن و حدیث»، «فقه و مبانی حقوق اسلامی»، «علوم حدیث» با گرایش «کلام و عقاید»، «علوم حدیث» با گرایش «تفسیر اثری»،

«علوم حدیث» با گرایش «نهج البلاغه»، «علوم و معارف نهج البلاغه»، «علوم حدیث» با گرایش اخلاق»، «نهج البلاغه» با گرایش «اجتماعی، سیاسی و حقوق عمومی»، «تفسیر روایی»، «علوم حدیث» با گرایش «اقتصاد اسلامی»، «علوم حدیث» با گرایش «عرفان اسلامی»، «علوم قرآنی» با گرایش «ادبی»، «کلام امامیه»، «شیعه‌شناسی» با گرایش «کلام» و «علوم قرآنی» با گرایش «مستشرقان» از مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد درسی با عنوان «زبان تخصصی» تدریس می‌شود که در آن، مقالات انگلیسی از دائرة المعارف اسلام و دائرة المعارف قرآن (که توسط مستشرقان نوشته و منتشر شده) ترجمه و تحلیل می‌شود (www.qhu.ac.ir).

۱۶- دانشگاه معارف قرآن و عترت ع

دانشگاه معارف قرآن و عترت ع، یک نهاد غیر دولتی است که در ابتدا با عنوان دارالقرآن الکریم اصفهان با اهتمام «حجت الإسلام و المسلمین مهدی مظاهری» در سال ۱۳۶۷ شمسی در شهر اصفهان تأسیس شد و پس از یک سال با عنوان دانشکده معارف قرآنی اصفهان به کار خودش ادامه داد و سرانجام در سال ۱۳۹۱ شمسی، با مجوز شورای گسترش آموزش عالی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، به دانشگاه معارف قرآن و عترت ع تبدیل شد (www.icqt.ac.ir).

در این دانشگاه در رشته تفسیر و علوم قرآن از مقطع کارشناسی ارشد، دو واحد تخصصی با عنوان «قرآن و مستشرقان» تدریس می‌شود (www.icqt.ac.ir).

همچنین در رشته علوم قرآن و حدیث (مطالعات قرآن) از مقطع کارشناسی، دو واحد با عنوان «تاریخ استشراق و سیر تحول مطالعات قرآنی در غرب» تدریس می‌شود (www.icqt.ac.ir).

همچنین در رشته علوم قرآن و حدیث (مطالعات حدیث) از مقطع کارشناسی، در درس «مطالعات حدیثی معاصر»، سرفصلی با عنوان «مستشرقان و حدیث» تدریس می‌شود (www.icqt.ac.ir).

۱۷- دانشکده اصول دین

دانشکده اصول دین، یک مرکز علمی غیر دولتی و غیر انتفاعی است که توسط «حضرت آیت الله علامه سید مرتضی عسکری» در سال ۱۳۸۴ قمری در شهر بغداد از کشور عراق تأسیس شد و به دلیل مصادره این دانشکده توسط «صدام حسین»، شعبه جدید آن در سال ۱۳۷۵ شمسی، در شهر قم تأسیس شد و سپس در سال ۱۳۷۶، در تهران و دزفول و در سال ۱۳۹۱ شمسی در ساوه نیز شعبه زد (www.osool.ac.ir).

در این دانشکده در رشته شیعه‌شناسی از مقطع کارشناسی، دو واحد درس تخصصی «شیعه در نگاه دیگران» وجود دارد که یکی از سرفصل‌های اصلی آن، «شیعه در نزد مستشرقین» بوده و زیرسرفصل‌های آن، نویسندگان روس؛ نویسندگان اروپا؛ نویسندگان آمریکا است (www.osool.ac.ir).

در گرایش «تاریخ تشیع» از رشته «شیعه‌شناسی» در مقطع کارشناسی ارشد از این دانشکده، دو واحد درس با عنوان «شیعه در آثار مستشرقان» در ۳۲ ساعت، تدریس می‌شود (www.osool.ac.ir). همچنین در رشته «علوم قرآن و حدیث اسلامی» از مقطع کارشناسی ارشد از این دانشکده، در درس تخصصی «بررسی آراء و نظرات جدید در حوزه قرآن و حدیث»، سرفصلی با عنوان «معرفی قرآن پژوهان و حدیث پژوهان معاصر و آثار آن‌ها» وجود دارد که دارای دو زیرسرفصل با عنوان «مستشرقان» و «مسلمانان» است (www.osool.ac.ir). همچنین در رشته «علوم قرآن و حدیث» از مقطع دکترای تخصصی از این دانشکده، در درس تخصصی «نقد و بررسی آرای معاصران درباره قرآن»، سرفصل اول آن، مستشرقان است که به بررسی اهداف مستشرقان در رویکرد به قرآن؛ روش مطالعاتی و استدلال و نتیجه‌گیری آنان؛ نوآوری‌های آنان در مباحث قرآنی پرداخته می‌شود (www.osool.ac.ir).

۱۸- مؤسسه رهپویان سیدالشهداء (علیه السلام)

مؤسسه آموزش عالی رهپویان سیدالشهداء (علیه السلام)، مرکز غیر دولتی و غیر انتفاعی جهت آموزش عالی تفسیر و علوم قرآن در مقاطع: کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد برای خواهران است که مجوز خود را از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۹۲ شمسی دریافت کرده است (www.rahpooyan.ac.ir). در درس «شیعه در نگاه دیگران» از رشته شیعه‌شناسی در مقطع کارشناسی از این مؤسسه، سرفصل دوم آن، «شیعه در نزد مستشرقان» است که زیرسرفصل آن، نویسندگان روس، نویسندگان اروپا و نویسندگان آمریکا است (www.rahpooyan.ac.ir).

س) بایسته‌های توسعه در آموزش استشراف

در درس، رشته‌ها و گرایش‌هایی که پیرامون استشراف در جمهوری اسلامی ایران، تدریس می‌شود، برخی از مباحث - مانند قرآن، حدیث، تاریخ اسلام، پیامبر اسلام، تاریخ تشیع، تاریخ اهل بیت (علیهم السلام)، مهدویت، امامت و - مورد توجه بیشتری بوده؛ ولی متأسفانه بعضی از مباحث مهم دیگری - مانند فقه اسلامی، فقه شیعی، اصول فقه، فلسفه اسلامی، حقوق اسلامی، کلام اسلامی، کلام شیعی، عرفان اسلامی، عرفان شیعی، اخلاق اسلامی، تربیت اسلامی، فرهنگ اسلامی، فرهنگ شیعی، تمدن اسلامی، تمدن شیعی، مرجعیت پژوهی، ولایت فقیه، محرم‌پژوهی، عاشوراپژوهی، کربلاپژوهی، حج، عمره، زیارت‌پژوهی، مکه، مدینه، سیاست اسلامی، حکومت اسلامی، مدیریت اسلامی، اقتصاد اسلامی، ارتباطات اسلامی، انقلاب اسلامی ایران، امام خمینی، مشهد، قم، اصفهان، صفویه و ... - که مستشرقان در این مسائل نیز کار کرده و آثار مهمی

دارند و برای ما ایرانیان نیز مهم به شمار می‌رود، حرکت جدی و مؤثر در کشور ایران دیده نشده است. به همین جهت بر اندیشمندان، فعالان عرصه استشراق و مسئولان لازم است که در این موارد نیز ورود جدی داشته باشند.

یکی از خلأهای اساسی در زمینه استشراق در کشور جمهوری اسلامی ایران، نبودن یک مرکز علمی مستقل در زمینه استشراق است. شایسته و لازم است که مرکزی آموزشی و مرکزی پژوهشی پیرامون استشراق و مسائل مرتبط با آن تأسیس شود و به صورت هدفمند، روشمند و مستقل موضوعات و مسائل مربوط به استشراق دنبال شود. مهم‌ترین و حساس‌ترین شبهات در زمینه اسلام، قرآن و تشیع، از سوی مستشرقان صادر می‌شود و نداشتن یک مرکز تخصصی و مستقل فعال در این زمینه، جوامع اسلامی و شیعی را در این حوزه، منفعل و ناکارآمد جلوه می‌دهد.

به طور قطع، تا غریبان اطلاع کافی و دقیقی از شرق، اسلام، قرآن و تشیع نداشته باشند، به دین اسلام نخواهند گروید. به همین جهت، بهترین مصداق برای دعوت به خدای سبحان در آیه «وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ» (فصلت/ ۳۳) همان تسهیل برای غریبان جهت شناخت درست این امور است.

رساندن منابع کامل و دقیق به غریبان جهت شناخت شرق، اسلام، قرآن و تشیع، مبتنی بر شناخت نقاط قوت و ضعف آنان و همچنین نقاط آگاهی و جهل آنان است و این تنها با مطالعات در زمینه استشراق امکان‌پذیر است.

نتیجه

هر چند پیش از انقلاب اسلامی ایران، آموزش‌هایی در زمینه استشراق و مطالعات مستشرقان پیرامون خاورپژوهی صورت می‌گرفته است؛ ولی با رخداد این انقلاب، تحول بزرگی در کمیت و کیفیت استشراق رخ داد. این انقلاب با رسالت بزرگی که به دنبال داشت و با تعاملی که با کشورها و اشخاص خارجی داشت، توانست مراکز و اشخاص زیادی را به سوی آموزش استشراق جذب نماید و بدین ترتیب، قلمرو حرکت‌ها و فعالیت‌های استشرافی در جهان، توسعه گسترده‌ای یافت. ایجاد کرسی‌های مباحث مرتبط با شرق، رایزنی با مستشرقان، تأسیس مراکز فعال در عرصه استشراق خارج از کشور، بستر را برای گسترش آموزش استشراق فراهم کرد. همچنین در این کشور، مراکز زیادی به آموزش در زمینه استشراق مبادرت کردند و حتی سبب ورود مستشرقان به این کشور جهت آشنایی با شرق و امور مرتبط با آن شده است. فرصت‌های مطالعاتی و آموزش‌های کوتاه مدت از جمله مصادیق بارز در این زمینه هستند.

منابع

۱. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران: انتشارات سخن، چاپ دوم، ۱۳۸۲ش.
۲. بدیعی، ربیع، جغرافیای مفصل ایران، جلد اول، تهران: انتشارات اقبال، ۱۳۶۲ش.
۳. جمعی از مؤلفان، مجموعه مقالات همایش بین المللی قرآن و مستشرقان، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۱ش.
۴. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ش.
۵. رضایی اصفهانی، محمدعلی / اعتصامی، سید مهدی، معرفی و بررسی دائرة المعارف اولیور لیمن، مجله قرآن پژوهی خاورشناسان (قرآن و مستشرقان)، شماره هفتم، پاییز و زمستان ۱۳۸۸ش.
۶. رضایی اصفهانی، محمدعلی، بررسی دائرة المعارف قرآن لیدن، مجله قرآن پژوهی خاورشناسان (قرآن و مستشرقان)، شماره اول، پاییز و زمستان ۱۳۸۵ش.
۷. طوفانی، ابوذر، اهداف، ساختار و فعالیت های مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ش.
۸. عدالت نژاد، سعید، دایرة المعارف اسلام، ضمن جلد ۱۷ از «دانشنامه جهان اسلام»، تهران: انتشارات بنیاد دائرة المعارف اسلامی، ۱۳۹۳ش.
۹. مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور، بازنگری در رشته های علوم قرآنی و حدیث، تهران: انتشارات مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآن کشور، ویرایش اول، دی ماه ۱۳۹۴ش.
۱۰. معاونت فرهنگی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، معرفی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، تهران: انتشارات مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ ششم، ۱۳۸۷ش.
۱۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، چاپ هشتم، ۱۳۷۱ش.
۱۲. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه امام خمینی (قدس سره)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (قدس سره)، ۱۳۷۹ش.

18. www.icqt.ac.ir .	13. www.ahl.ui.ac.ir .
19. www.iiis.ir .	14. www.ahl-ul-bayt.org .
20. www.iki.ac.ir .	15. www.bou.ac.ir .
21. www.iri.dte.ir .	16. www.iau.ac.ir .
22. www.islamic-college.ac.uk .	17. www.icro.ir .

40. www.qom-iau.ac.ir.
 41. www.quran.ac.ir.
 42. www.quran.imam.miu.ac.ir.
 43. www.quran.msrt.ir.
 44. www.tabrizu.ac.ir.
 45. www.taghrib.com.
 46. www.tarikh.imam.miu.ir.
 47. www.tisd.ac.ir.
 48. www.theology.umz.ac.ir.
 49. www.rahpooyan.ac.ir.
 50. www.sbu.ac.ir.
 51. www.shiastudies.com.
 52. www.ui.ac.ir.
 53. www.um.ac.ir.
 54. www.umz.ac.ir.
 55. www.ut.ac.ir.
 56. www.whc.ir.
 23. www.isu.ac.ir.
 24. www.farabi.ut.ac.ir.
 25. www.ftis.ut.ac.ir.
 26. www.khamenei.ir.
 27. www.literature.iauctb.ac.ir.
 28. www.ltr.ui.ac.ir.
 29. www.maaref.ac.ir.
 30. www.mahdi313.org.
 31. www.miu.ac.ir.
 32. www.modares.ac.ir.
 33. www.msrt.ir.
 34. www.mt.ismc.ir.
 35. www.mtq.dqat.ir.
 36. www.osool.ac.ir.
 37. www.pnu.ac.ir.
 38. www.qhu.ac.ir.
 39. www.qkh.journals.miu.ac.ir.